tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 10 3 2011

Dan van Lunsen m.m.v. Rolf Roos

Het Zwanenwa

Dit is een voorpublicatie, onderdeel van het uitgebreide hoofdstuk over het Zwanenwater in het boek 'Duinen en mensen: Noordkop en Zwanenwater' dat de hele kust van Camperduin tot Den Helder belicht. Het is tot 17 november voor € 27,50 + 2,- verzendkosten i.p.v. € 34,50 te verkrijgen via www.duinenenmensen.nl. Via de boekwinkel: ISBN: 9789080815841. 168 pagina's, full colour.

In de 19e eeuw bestonden serieuze plannen om het Zwanenwater te ontwateren, dicht te plempen en vlak te trekken voor de teelt van aardappelen of boekweit. Deze plannen waren maar net van tafel of het idee om duinmeren en het grondwater in het duin economisch exploitabel te maken voor drinkwater maakte furore. Een bekende natuurvorser won echter en zo bleven de natuurlijke (grote) wisselingen in waterpeil, waar vogels en flora van profiteren, bestaan.

Ontwateren

In 1826 deed Jonkheer Daniël Theodoor Gevers van Endegeest (1793-1877) onderzoek naar de "gesteldheid der duinvlakten tusschen Petten en Huisduinen", met als doel landbouw in de duinen te stimuleren door het ontwateren van natte duinvalleien. Voor zijn onderzoek wandelde Gevers vanaf Huisduinen en overzag bij Callantsoog, staande op de Zuidschinkeldijk, het Zwanenwater (dat die naam nog niet droeg):

"Het is hier eene geheel wilde natuur, en zij is niet veel meer beschaafd bij het ongelukkige Callantsoog (...). De duinen, tusschen dit dorp en Petten, vormen, langs de zee, een hoge onafgebroken regel, welke zich, op verschillende plaatsen, meer binnenwaarts tot aan den Zijpschen Zeedijk uitstrekt. (..) Tusschen dien zeedijk nu, en de duinen aan zee, ligt het meer (…) van eene aanmerkelijke uitgestrektheid, en dat, van nog een paar zulke meren, van bijna dezelfde grootte, in de rigting van het zuiden opgevolgd wordt. Het water is zoet, verdroogt nimmer, en voedt eene menigte riviervisch, vooral paling van ongemeene grootte, en snoek, doch geen baars. Enkelen willigen struiken, biezen en vlotgras wassen op de ondiepste plaatsen, en duizenden watervogels houden zich langs de oevers op".

Tot ontwateren en het bedrijven van landbouw kwam het niet. Gevers rapport verdween in een la, in tegenstelling tot vele andere experimenten met duinlandbouw zoals bij Castricum en Overveen.
De geest van de Franse tijd, van vernieuwing, van ontwateren en benutten van wilde natuur kreeg een vervolg in het voorjaar van 1848, toen het Ministerie van Waterstaat een ambtenaar voor onderzoek naar Callantsoog stuurde. Deze anonieme ambtenaar was de eerste die het gebied zijn huidige naam gaf. Hij schreef op 25 mei een brief aan de Heer J. Ortt, ingenieur van den Waterstaat met zijn bevindingen:

"Omtrent het Zwanenwater gelegen in het Zuijdduijn van de Heerlijkheid Callantsoog kan ik U Edel Gestrenge het volgende mede deelen: De oppervlakte die droog gemaakt of afgetapt zouden worden, en als dan een vrij vlak terrein zouden geven bedraagt ongeveer 180 bunders is meerendeels zandige grond of zand, terwijl ongeveer ¼ den oppervlakte meer zacht of week is, bestaande hoofdzakelijk uit verrotte planten, en is thans met gras, riet en andere waterplanten begroeid. De hoogte van het terrein een betrekkelijk vast peil weet ik niet, doch het zelve is merendeels 6 à 8 palmen hoog en gelegen als den landen in den polder van Callantsoog, en dat nog wel die, tegen de duinen grenzen, waarvan het water in de slooten moet ophouden, of zij zouden droog loopen. Op het terrein staat gemiddeld 6 palm water, de grootste diepte is 12 palm, en daar is het terrein nog 2 à 3 palm boven het maaiveld van den polder. Men meent dat het terrein geschikt weiland zou opleveren, en dat ook een gedeelte tot kultuur geschikt en een tamelijk genot zou geven. De kosten voor het aanbrengen van een duiker, hoofdslooten en groote greppels is geraamd op 12.000 gulden"
(1 bunder = 1 hectare; 1 palm = 9,6 cm.)

De grond bleek echter te schraal en de investering daardoor te hoog. Ook gingen er stemmen op om de grond woest te houden en door de "arme bestedeling" van de gemeente Zijpe als verblijfplaats en aardappelland in gebruik te laten nemen (Doornick, 1902). Het Ministerie zag van droogmaking en ontginning af.
Vijftig jaar na het bezoek van Gevers was het ontwateren van het

ter bijna drooggelegd

● *Het Zwanenwater nu. Foto: Wim Ruitenbeek.*

Zwanenwater nog steeds een issue zoals blijkt uit de advertentie uit de Schager Courant van donderdag 5 oktober 1876, waarin de rentegevende Heerlijkheid Callantsoog met het daarin gelegen Zwanenwater 'voor droogmaking geschikt', in de verkoop gaat. De nieuwe eigenaar werd Marie Prosper Theodore Prévinaire (1821-1900), een vermogende Haarlemse industrieel. Hij koos niet voor grootschalige ontginning maar gebruikte het Zwanenwater voor zijn jachtgenoegens.

Drinkwaterwinning

In de loop van de 19e eeuw kwam de drinkwaterwinning in de duinen in zwang. In veel duingebieden van het vasteland heeft dit forse sporen nagelaten. Ook het Zwanenwater stond eens op de nominatie om door de aanleg van irrigatiekanalen, spaarbekkens, kilometers leiding, putten, pomp- en overslagstations opgenomen te worden in de bewegingen van het economisch getij. Al in 1856 begon de drinkwaterwinning in het duin van Den Helder en ontstonden plannen om ook elders duinwater weg te pompen. Lange tijd leek het Zwanenwater de dans te ontspringen maar in 1932 was het oog van het Provinciale Waterleidingbedrijf PWN, dat toen al diverse duinen exploiteerde, op de twee duinmeren gevallen. En zo mocht de toenmalige eigenaar Van de Poll op woensdag 19 juni 1932 de Commissie Drinkwatervoorziening Westen des Lands ontvangen. Eén van de commissieleden was Jac. P. Thijsse (1865-1945), toen een ' bekende Nederlander', die al jaren kritisch schreef over de drinkwaterwinning die de duinen deed uitdrogen.

Thijsse wees op de bijzondere flora en fauna van het Zwanenwater. Een bezoek aan de beroemde lepelaarkolonie ontbrak niet. Thijsse vertelde dat de kolonie op dat moment uit circa 1200 broedparen bestond en daarmee de grootste in West-Europa was. Het laatste klopte, het eerste was overdreven want in 1932 broedden er hooguit 200 paar lepelaars. Mede op grond van deze voorstelling van zaken concludeerde de commissie dat: "het Zwanenwater een buitengewoon rijk en fraai natuurmonument is, dat in de toekomst ongetwijfeld ongeschonden gehandhaafd moet worden, zoodat de desbetreffende duinterreinen niet voor waterwinning in aanmerking komen". Men zag van drinkwaterwinning af. Overigens speelde er nog iets anders: het water in de meren was sterk vervuild en bruingroen geworden, de planten waren verdwenen. Oorzaak: de vele duizenden paren tellende kokmeeuwenkolonie en hun uitwerpselen.

Men is van meening, op Woensdag, 8 November 1876, bij opbod, en op Woensdag, 15 November 1876, bij afslag telkens des voormiddags te 10 uren, in het logement de TOELAAT te Alkmaar, ten overstaan van den te Alkmaar residerenden Notaris P. VAN LEEUWEN, in het openbaar te verkoopen:

de rentegevende Heerlijkheid

CALLANTSOOG,

IN NOORD-HOLLAND,

met hare ERFPACHTEN, JACHT, VISSCHERIJ, VOGELARIJ en verdere Ap- en Dependentiën, en daarbij behoorende

HUISMANSWONINGEN

en verdere gebouwen,

en uitgestrekte uitmuntende 1451

Wei- en Bouwlanden en Duinen,

waarin uitgestrekt voor droogmaking geschikt

ZWANENWATER,

alles onder de gemeente CALLANTSOOG, in Noord Holland, in het geheel groot 1296 bunders, 10 roeden en 67 ellen.

Breeder bij billetten en notitiën omschreven.

Nadere informatiën te bekomen ten kantore van genoemden Notaris P. VAN LEEUWEN, te Alkmaar, alwaar op franco aanvrage, tegen 50 cents, Catalogussen van den verkoop te verkrijgen zijn, even als bij de volgende heeren Boekhandelaren:

HERM. COSTER en ZOON te Alkmaar.
JAN D. BROUWER, te Amsterdam.
W. C. DE GRAAFF, te Haarlem.
A. VAN HOOGSTRATEN en Zn. te 's Gravenhage.
H. A. KRAMERS en Zn. te Rotterdam.
BLUSSÉ en VAN BRAAM, te Dordrecht.
VAN BENTHEM en JUTTING, te Middelburg.
J. G. BROESE te Utrecht.
I. A. NIJHOFF en Zn. te Arnhem.
HUGO SCHRINGAR, te Leeuwarden.
L. VAN GIFFEN, te Groningen.
Erven J. J. TIJL, te Zwolle.

● *Advertentie uit de Schager Courant, 5 oktober 1876.*

Dan van Lunsen
Kruiszwin 1353, 1788 LM Julianadorp
d.van.lunsen@quicknet.nl

Rolf Roos
Stichting NatuurMedia
Markenplein 4, 1011 MV Amsterdam
postbus@natuurmedia.nl